

Tafsir Dergisi- Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1 (Aralık/ December 2021): 65-82

Kur'ân Tarihi'nde Ahrufu's-Seb'a ve Kıraatler Meselesi The Seven Ahruf (Letters) And The Question Of Qıra'at In The History Of The Qur'an

İdris Şengül

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslâm
Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı
Ankara University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Ankara, Turkey
e-mail adresi: isengul81@hotmail.com

Makale Bilgisi/Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 5.10.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2021
Yayın Tarihi/Pub Date: 30.11.2021

Atıf/Cite as

Şengül, İdris. Kur'ân Tarihi'nde Ahrufu's-Seb'a ve Kıraatler Meselesi. Tafsir Dergisi 1/1
(Kasım 2021), 65-82)
Şengül, İdris. The Seven Ahruf (Letters) And The Question Of Qıra'at In The History Of The
Qur'an Tafsir. Journal 1/1 (November 2021), 65-82

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This
article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Published by Tafsir Journal, Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>
.Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır

The Seven Ahruf (Letters) And The Question Of Qira'at In The History Of The Qur'an Abstract

The seven *ahruf* "The revelation of the Qur'an upon seven letters" and the subject of qira'ats are two important and sensitive issues of the history of the Qur'an, where the most opinions and explanations, different interpretations and evaluations are made. Therefore, many of the old and contemporary scholars have written detached works on these two issues. As it is known, although Arabic is the common language of all Arabia, different dialects were spoken in various tribes and regions. However, due to the central position of the Quraysh tribe, the Qur'an was revealed in the Quraysh dialect, which was the common language among the Arab tribes of that day. However, among the new Muslims speaking different dialects belonging to different tribes, especially old women and men, children, illiterates; they had difficulty in understanding, reading and pronouncing some words of the Qur'an, which was revealed in the Quraysh dialect. Here in the Arabian Peninsula, tribal members who speak different dialects are allowed to read the Qur'an in their own dialects for the convenience of reading and understanding, which is called " al-Ahruf al-Sab'a = Seven Letters" permit in the history of the Qur'an. The limits of this breadth given to new Muslims within the permit were undoubtedly determined by the Prophet. The circumstance of reading, according to these different dialects is only in oral reading. There is absolutely no such permit for writing. The verses are always written in the Quraysh dialect, the Quraysh calligraphy. Undoubtedly, the second important issue of the history of the Qur'an is the subject of the qira'ats. The history of the qira'ats began with the revelation of the Qur'an to the Prophet. Because the Prophet had the revelation scribes dictate the verses and meticulously checked their writings by having them read. Therefore, it is not possible to think of a reading other than the reading and approval of the Prophet. Qira'ats, as well as in the seven letters permit, took place purely in oral reading. These different readings were not recorded by writing. Because the verses were always written according to the Quraysh calligraphy. When we look at the formation process of the qira'ats in the history of the Qur'an, we see that there are many Companions of the Prophet (*Sahaabah*) who are famous for different *turuq* and styles in the recitation of the Qur'an. In the last periods of the *Tabi'un*, there were famous imams from whom the knowledge of qira'at was taken. Until today, seven imams, to whom the qira'ats are attributed, have become famous. These are: Abu 'Amr, Ibn Kathir, Nafi', Ibn 'Amir, 'Aasim, Hamzah, al-Kisa'i. Later, three more imams were added to these seven imams whose qira'ats were authentic (*sahih*) and at the level of *tawatir*. These are: Abu Ja'far, Ya'qub, Khalaf b. Hisham. The first seven of them are accepted as *mutawatir*, and the last three are accepted as *Mashhur* qira'ats. Qira'ats other than these ten imams, on the other hand, were evaluated as *shazz* qira'ats. Today, only three of these ten qira'ats are used practically by Muslims. Others can only be read by those who have the knowledge of qira'at. These four qira'ats living today are: *The qira'a of 'Asim in the riwaya of Hafs, the qira'a of Nafi' in the riwaya of Kâlûn, the qira'a of Nafi' in the riwaya of Warsh, the qira'a of Abu 'Amr.*

Keywords: al-Ahruf al-Sab'a, The Seven Ahruf (letters), The Seven Dialect Permit, Knowledge of Qira'at, Qira'ats, Ten Qira'ats.

Kur'ân Tarihi'nde Ahrufu's-seb'a ve Kıraatler Meselesi

Öz

Makalenin başlığından da anlaşılacağı gibi, aslında farklı iki konu olmakla birlikte birbirine yakınlıkları ve aralarındaki alan ve konu itibarıyla ilişkileri sebebiyle çalışmamız Kur'ân Tarihi'nde Ahrufu's-Seb'a (yedi harf) ve kıraatler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Ahrufu's-Seb'a "Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olması" ve "Kıraatler" konusu Kur'ân Tarihi'nin en çok görüş ve izahların, farklı yorum ve değerlendirmelerin yapıldığı iki önemli ve hassas konudur. Binaenaleyh erken dönemlerden başlayarak günümüze kadar daima İslâm âlimlerini meşgul etmiştir. İslâm muarızları da bu tartışmalı, hassas konuları ele

alarak Kur'ân'a dil uzatma fırsatını yakalamışlardır. Özellikle Kur'ân'ın sıhhati konusunda insanları şüpheye düşürme çabasına girmişlerdir. Dolayısıyla eski ve çağdaş muhakkik âlimlerden birçoğu bu iki konu ile ilgili müstakil eserler yazmışlardır. Bilindiği gibi Arapça o günkü Arap Dünyası'nın ortak dili olmasına rağmen, çeşitli kabile ve bölgelerde farklı lehçeler konuşuluyordu. Ancak Kur'ân-ı Kerîm Kureyş kabilesinin merkezî konumu sebebiyle o günkü Arap kabileleri arasında ortak dil olan Kureyş lehçesi ile nazil olmuştur. Bununla birlikte farklı kabilelere mensup değişik lehçeleri konuşan yeni Müslümanlardan özellikle yaşlı kadınlar, erkekler, çocuklar ve okuma yazma bilmeyen ümmiler; Kureyş lehçesi ile nazil olan Kur'ân'ın bazı kelimelerini anlamada, okumada ve telaffuz etmede zorluk çekiyorlardı. İşte Arap Yarımadası'nda farklı lehçeleri konuşan kabile mensuplarından yeni Müslüman olanlara, okuyup anlamada kolaylık olsun diye Kur'ân'ı kendi lehçeleriyle okumalarına izin verilmiştir ki buna Kur'ân Tarihi'nde *"el-Ahrufu's-Seb'a = Yedi Harf"* ruhsatı denilmektedir. Ruhsat çerçevesinde yeni Müslümanlara verilen bu genişliğin sınırları şüphesiz Hz. Peygamber(s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Bu farklı lehçelere göre okuyuş keyfiyeti de sadece şifahî (sözlü) okuyuşta söz konusudur. Yazı konusunda böyle bir ruhsat kesinlikle yoktur. Ayetler daima Kureyş lehçesi, Kureyş hattı ile yazılmıştır. Şüphesiz Kur'ân Tarihi'nin ikinci önemli konusu da Kıraatler konusudur. Kıraatlerin Tarihçesi Resûlullah'a (s.a.v.) Kur'ân'ın vahyedilmeye başlamasıyla başlamıştır. Hatta kıraatlerin vahiy kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kıyâme Sûresi'nde işaret edildiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine inen vahyi anında ezberliyordu. Daha sonra her gelen vahyi ashaba okuyor ve vahiy kâtiplerine de yazdırıyordu. Yazıldıktan sonra da vahiy kâtiplerine yazdıklarını okutuyor ve doğru yazıp yazmadıklarını titizlikle kontrol ediyordu. Ayrıca Resûlullah her sene Ramazan ayında, o ana kadar inen Kur'ân âyetlerini Cebrâil (a.s.) ile mukabele ederdi. Buna Kur'ân Tarihinde *"arza"* denilmektedir. Resûlullah'ın vefatından önceki son Ramazan ayında bu arza iki defa gerçekleşmişti ki buna da *"Arza-i Ahire"* denmektedir. Kısacası Kur'ân'ın okunması, ezberlenmesi ve yazılması tamamen Allah Te'âlâ'nın; başta Resûlullah'ın zihnine ve kalbine nakşetmesi, sonra Cebrâil(a.s.)'in kontrol ve denetimi, Hz. Peygamber'in de ashâb-ı kirâm'a direktif ve imlası ile son derece sağlam bir şekilde gerçekleşiyordu. Dolayısıyla kıraatler konusunda Hz. Peygamber'in okumasının ve onayının dışında bir okuyuşu düşünmek mümkün değildir. Kıraatler de Ahrufu's-Seb'a ruhsatında olduğu gibi tamamen şifahî olarak, sözlü okuyuşta cereyan ediyordu. Yazıyla bu farklı okuyuşlar zapt edilmiyordu. Çünkü âyetler daima Kureyş hattına göre yazılıyordu. Kur'ân Tarihi'nde kıraatlerin oluşum sürecine baktığımızda, Kur'ân tilavetinde farklı tarik ve tarzlarla meşhur olan çok sayıda sahabe olduğunu görürüz. Tabiûn devrinin son dönemlerinde de kendilerinden kıraat ilmi alınan meşhur imamlar vardı. Günümüze kadar kıraatlerin kendilerine nispet edildiği yedi imam meşhur olmuştur ki bunlar; Ebû 'Amr, İbnu Kesîr, Nafi', İbnu 'Âmir, 'Âsım, Hamze, el-Kisâî'dir. Daha sonra bu yedi imama, kıraatleri sahih ve tevatür derecesinde olan üç imam daha ilave edilmiştir ki bunlar da şunlardır: Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halef b.Hişâm. Bunlardan ilk yedisi mütevatir, son üçü de meşhur kıraatler olarak kabul edilmiştir. Bu on imamın dışındaki kıraatler ise şâz kıraatler olarak değerlendirilmiştir. "Kıraat-i Aşere" diye bilinen bu on kıraatten günümüzde Müslümanlar tarafından sadece dört tanesi pratik olarak kullanılmaktadır. Diğerlerini ise ancak kıraat ilmine sahip olan kimseler okuyabilmektedir. Günümüzde yaşayan bu dört kıraat şunlardır: *Âsım Kıraati Hafs Rivayeti, Nafi' Kıraati Kâlûn Rivayeti, Nafi' Kıraati Verş Rivayeti, Ebû 'Amr Kıraati.*

Anahtar Kelimeler: Ahrufu's-Seb'a, Yedi Harf, Yedi Lehçe Ruhsatı, Kıraat İlmi, Kıraatler, Kıraat-i Aşere

Giriş

Ana başlığımızdan da anlaşılacağı gibi, aslında farklı iki konu olmakla birlikte birbirine yakınlıkları ve aralarındaki alan ve konu itibarıyla ilişkileri sebebiyle makalemizi;

Kur'ân Tarihi'nde Ahrufu's-Seb'a (yedi harf) ve kıraatler olmak üzere iki ana başlık altında işlemeye çalışacağız.

Şu bir hakikattir ki, gerek Ahrufu's-Seb'a (yedi harf), gerekse kıraatler konusu Kur'ân Tarihi'nin en çok görüş ve izahların, birbirinden farklı yorum ve değerlendirmelerin yapıldığı iki önemli ve hassas konudur. Binaenaleyh erken dönemlerden başlayarak günümüze kadar daima İslâm âlimlerini meşgul etmiştir. İslâm muarızları da bu tartışmalı, hassas konuları ele alarak Kur'ân'a dil uzatma fırsatını yakalamışlardır. Özellikle Kur'ân'ın sıhhati konusunda insanları şüpheye düşürme çabasına girmişlerdir.

Şimdi bu iki önemli ve hassas konuyu iki ana başlık altında incelemeye çalışalım.

1. Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf) Meselesi

Ahrufu's-Seb'a konusu; diğer bir ifade ile "Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olması olgusu" doğrudan doğruya Kur'ân Tarihi ve Kur'ân'ın nüzül keyfiyeti ile alakalı bir konudur. Muhammed 'Abdu'l-'Azim ez-Zerkânî'nin ifadesiyle, Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzerine nazil olması gerçeği; ender güzellikte ve insana şevk verici bir konudur. Ancak âlimleri korkutan, tedirgin eden dikenli bir alandır. Kur'ân'ı yedi harf üzerine okuma ruhsatının güzelliği ve şevk verici olması, bu konunun bütün Araplara ve her nesilden Müslüman toplumlara Allah'ın rahmet tecellilerinden bir tecellisini, Kur'ân'ı kullarına hafifletip kolaylaştırmasını bize göstermesindedir. Böylece aralarındaki dil farklılığına, farklı karakter ve özelliklerine rağmen her toplum Kur'ân'ı kendi diliyle, lehçesiyle kolayca ve rahatlıkla okuyabilme imkânına kavuşmuştur. Yine Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olması güzel bir konudur. Çünkü bu konu etrafında İslâm âlimlerinin fikrî ürünlerinin bir sergisini, farklı mezhep ve görüşten birçok İslâm kahramanını görme imkânı vardır. Bu İslâm kahramanlarının hepsi de ilme hizmet etmeyi, hakkı ortaya çıkarmayı, Kur'ân ve İslâm'ın izzet ve şerefini korumayı hedeflemişlerdir.¹

Yedi harf konusunun korkutuculuğu ve dikenli oluşuna gelince, nerede ise gerçekleri örtecek; bazı âlimler için anlaşılmasını güçleştirecek, konu ile ilgili kesin görüş beyan etmekten kaçınıp bu problemleri bir konudur dedirtecek derecede görüşlerin çokluğundan kaynaklanmaktadır. O kadar ki, Hicrî yedinci asrın meşhur âlimi Ebû Şâme el-Makdisî'den (665/1267) Hicrî 14. asrın allamesi Şeyh Muhammed Bahî'e (v.1935) kadar eski ve çağdaş muhakkik âlimlerden birçoğu konu ile ilgili müstakil eserler yazmaya mecbur kalmışlardır.² Günümüzde de bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Gerçekten yedi harfle ilgili çalışmalara bakılınca görülür ki, Kur'ân ilimleriyle uğraşan İslâm âlimleri bu konuyu halledilmesi gereken bir problem olarak görmüşler ve konunun çözümünü için çeşitli bakış açıları getirmişlerdir. Ancak bu görüşlerin bir kısmı bazı olumlu sonuçlara ulaşma imkânı verse de, bazı görüşler de meseleyi daha karmaşık hale getirmiştir.³ Yaklaşık 15 asra varan uzun bir zaman dilimi içinde, yüzlerce hatta binlerce İslâm aliminin konuyla ilgili görüşlerinden ortaya çıkan ilim ve kültür birikimine, farklı niyet ve amaçlarla İslâm'ın dışından ileri sürülen görüş ve yorumlar da eklenince işin karmaşıklığı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Burada şu gerçeğin altını çizmek yerinde olacaktır. Özellikle, İslâm'ın görüş ve yorumlara açık bazı konularında, asırlar boyu süren ve halen devam etmekte olan farklı görüşlerin meydana getirdiği bu korkunç bilgi ve kültür birikiminin arasından, İslâm'ın bazı olgu ve olaylarının aslını, esasını seçmek, ayıklamak, tarihteki gerçekliliğini ortaya çıkarmak kolay olmasa gerektir. Bu sebeple bizzat İslâm'ın kendi kaynaklarından, konuyla ilgili detaylı, ciddi çalışmalar yapılmaksızın, yüzeysel ve aceleci tavırlarla, bir de sahanın ehli olmadan

¹ Muhammed Abdu'l-'Azîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dâru'l-Bâz, Mekke tsz.) 1/130.

² Zerkânî, *Menâhilu'l-'İrfân* 1/130-131; Yine aynı konuda geniş bilgi için bkz. Çânim Kaddûrî el-Hamed, *Resmu'l-Mushaf Dirasetun Luğaviyyetun Târîhiyyetun* (Bağdat: y.y 1982), 133-144.

³ Bkz. Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İfav yay. 1997), 173; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: İfav yay. 1997), 122.

ileri sürülen görüş ve yorumlar konuyu ilmî manada aydınlatamayacağı gibi, tam aksine mevcut bulanıklığı, var olan sis perdesini veya bilgi kirliliğini artırmaktan öteye bir işe yaramayacağı aşıkârdır.

İşte Kur'ân Tarihi'ne baktığımızda; yedi harfle ilgili bilgi kirliliğine, konunun bulanıklığına ve üzerine sis perdesinin oluşmasına katkısı olan bir görüş de, yedi harfin yedi mütevatir kıraat olarak görülmesidir. Bu görüş zaman zaman konunun doğru anlaşılmasına engel olmuştur.

Bu konuda İmam Suyûtî (911/1505) İtkân'ında, Ebû Şâme el-Makdisî'nin "el-Murşidu'l-Vecîz ilâ Tetaallaku bi'l-Kur'âni'l-'Azîz" adlı eserinden şu ifadeyi nakletmektedir: "Bir kısım insanlar, Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olması konusyla ilgili Hadis'te kastedilen şeyin mevcut yedi kıraat olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki bu, kesinlikle ilim sahiplerinin icma ettiği görüşe aykırıdır. Bunu ancak cahiller böyle zanneder. Bu konuda Ebu'l-'Abbâs b. 'Ammâr el-Mehdevî⁴ de şöyle demektedir: "Kıraatleri yedi olarak tespit eden gereksiz bir şey yapmıştır. Yedi rakamının müphemliği, konuyu genel olarak insanlar için problemlile hale getirmiştir. Anlayışı az olan kimseler, bu yedi kıraatin hadiste zikri geçen yedi harf olduğunu zannetmişlerdir. Keşke kıraatleri yedi olarak tespit eden Ebû Bekr b. Mücâhid (324/936) şüpheli gidermek için bu tespiti yediden az veya çok olarak yapsaydı".⁵

Konuyla ilgili hadis rivayetlerindeki şekliyle "Seb'atu Ahruf", Kur'ân ilimleriyle ilgili eserlerdeki kullanımıyla "el-Ahrufu's-Seb'a" sıfat terkinin Türkçe'deki karşılığı Yedi Harftir. Terkipteki "el-Ahruf" Arapça'daki "Harf" kelimesinin çoğuludur. "Harf" lügatte; bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin tarafı, kıyı, yön, yar kenarı, hece harflerinden her biri, alamet, işaret anlamlarına geldiği gibi; vecih, üslup, kıraat ve lehçe anlamlarına da gelmektedir.⁶

Bilindiği gibi Arapça bütün Arabistan'ın ortak dili olmasına rağmen, çeşitli kabile ve bölgelerde farklı lehçeler konuşuluyordu. Bu lehçeler fitratlarından doğmuş, bazılarını da komşularından almışlardı. Kur'ân'ın nüzül döneminde Kureyş lehçesi; ticaretle uğraşmaları, Beytullah'ın yanında, Mekke-i Mukerreme'de yerleşmiş olmaları, Kâ'be ve Kâ'be'ye gelen hacılarla ilgili görevleri yerine getirmeleri sebebiyle o günkü Arap kabileleri içerisinde temayüz etmiş ortak dil idi. İşte Kur'ân-ı Kerîm, Kureyş'in birçok açıdan merkezî konumu sebebiyle o günkü Arap kabileleri arasında ortak dil olan Kureyş lehçesi ile nazil olmuştur.⁷ Bununla birlikte farklı kabilelere mensup değişik lehçeleri konuşan yeni müslümanlardan özellikle, yaşlı kadın ve erkekler, çocuklar, okuma yazma bilmeyen ümmiler; Kureyş lehçesi ile nazil olan Kur'ân'ın bazı kelimelerini anlamada, okumada ve telaffuz etmede zorluk çekiyorlardı. İşte "el-Ahrufu's-Seb'a = Yedi Harf" ruhsatıyla, Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerinde yaşayan ve farklı lehçeleri konuşan kabile mensuplarından yeni Müslüman olanlara, okuyup anlamada kolaylık olsun diye Kur'ân'ı kendi lehçeleriyle okumalarına izin verilmiştir ki buna Kur'ân Tarihi'nde "el-Ahrufu's-Seb'a = Yedi Harf" ruhsatı denilmektedir.⁸

Tarihen sabittir ki, Kur'ân'ı okumada yedi harf ruhsatı ve kolaylığının verilmesi Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra gerçekleşmiştir. Çünkü söz konusu hadis rivayetleri Medine'de meydana gelen bazı olayları tanımlamaktadır. Bu da Kur'ân'ı okuma

⁴ Hafız Zehebî'ye göre H.430'dan sonra vefat etmiştir. Bkz. İbnu'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî Kıraati'l-'Aşr*'ten naklen, Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-'İlm, 1979), 248.

⁵ Celâlu'd-Din es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978), 1/106; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 247-248.

⁶ Bkz. İbnu Manzûr, *Lisânu'l-'Arabi'l-Muhît*, Beyrut: y.y., tsz. 11/41; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV yay. 1997); Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 33-34; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 173.

⁷ Bkz. Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 156; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Dersaadet Kitabevi), 283; Yine Kureyş Lehçesi ve diğer Arap lehçeleri konusunda geniş bilgi için bkz. Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 24-33.

⁸ Bkz. Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan yay. 1995), 1/28-29; Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, 70-74; Muhammed Sa'îd Ramadan el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, (Dimeşk: Mektebetu'l-Fârâbî, tsz.), 60-61.

konusundaki ihtilafların henüz Mekke toplumunda ortaya çıkmadığını göstermektedir. Çünkü müslümanlar Mekke döneminde tek bir dilin (Kureyş lehçesinin) konuşulduğu bir çevrede olduklarından aralarında nerede ise lehçe farklılığı yok gibiydi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâb-ı kiram Medine-i Münevvere'ye hicret edince durum değişmişti. Zira burada müslümanların sayısı çoğalmış ve İslâm, Medine'nin dışında farklı lehçelerle konuşan Arap kabileleri arasına kadar yayılmıştı. Böyle bir süreçte tabiatıyla İslâm'ın gereği ve hedefi olarak her müslümanın Kur'an'ı okuması kaçınılmaz bir zaruretti. Ancak farklı Arap kabilelerine mensup ve farklı lehçeleri konuşan her seviyeden yeni müslümanların, Arapça'nın bütün ses özellikleriyle Kur'an ayetlerini okumalarında problem çıkmıştı. Çünkü Araplar dillerindeki kelime ve lafızların çoğunda birbirinden farklı telaffuz ve konuşma özelliklerine sahiptiler. Dolayısıyla her beldenin kendine has bir lehçesi, örf ve adetlerini yansıtan bir üslûbu, fonetik yapısı vardı.⁹

Bu ruhsat; konunun uzmanı selef ve halef ulemasından birçoğunun mütevatir hadis olarak kabul ettiği ve günümüze kadar farklı rivayet tarikleriyle ulaşan bizzat Hz. Peygamber'in hadisleriyle sabittir. Ahrufu's-Seb'a Hadisi sahih ve muteber hadis müellefatında, tefsir kitaplarında, Ulûmu'l-Kur'an'a dair eserlerde ve konuyla ilgili müstakil çalışmalarda farklı tarikleriyle, değişik senetleriyle yer almaktadır. Bunlardan birkaçına işaret edecek olursak mesela, Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922) meşhur tefsiri "Câmi'u'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an" adlı eserinde yedi harfle ilgili 40 kadar hadis nakletmektedir.¹⁰ Günümüz ilim adamlarından Mısırlı Abdussabûr Şahin, "Târîhu'l-Kur'an" adlı çalışmasının sonunda 16 farklı rivayete yer vererek bunların Hadis ilmi açısından değerlendirmesini yapmıştır.¹¹ Yine değerli ilim adamı Abdurrahman Çetin, Yedi Harf ve Kiraatler konusundaki müstakil ve hacimli araştırma eserinde Ahrufu's-Seb'a ile ilgili 64 farklı rivayeti ele almış ve genel bir değerlendirmesini yapmıştır.¹² Selef ve halef âlimlerinin sıhhat derecelerine göre yaptıkları değerlendirmelerden çıkan farklı tespitlerine göre, yedi harfle ilgili rivayetlerde geçen sahabe sayısı 12 ila 27 arasında değişmektedir. Hatta konuyla ilgili rivayet ve haberlerde, Ahrufu's-Seb'a hadisini pek çok sahabinin işitip bildiği anlaşılmaktadır.¹³ Dolayısıyla Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), Hâkim en-Nisâbü'rî (405/1014), Celâluddin es-Suyûtî (911/1505) ve Kettânî gibi alimler bu hadisin mütevatir olduğunu söylemişlerdir.¹⁴

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, yedi harfle ilgili rivayetlerin altmıştan fazla bir sayıya ulaşması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aynı konuyu defalarca tekrar ettiği anlamına gelmez. Belki Resûlullah (s.a.v.) farklı zamanlarda aynı konuyu ihtiyaca binaen birkaç kere gündeme getirmiş olabilir.¹⁵ Bu gündemlere şahit olan Sahabe-i Kiram'ın (r.anhum) da olayın özünde değişiklik olmaksızın farklı ifade ve ibarelerle, doğal olarak farklı ayrıntılarla konuyu nakletmelerinden ibarettir denilebilir. Böylece diğer birçok konuda olduğu gibi bu meselede de rivayetlerin sayısı çoğalmış ve Yedi Harf ruhsatı ile ilgili haber tevatür derecesine ulaşmıştır.

Şimdi konuyla ilgili rivayetlerden sahih ve muteber hadis kitaplarında yer alan iki rivayeti örnek olarak zikrederim:

"عن عمر بن الخطاب يقول: سمعت هشام ابن حكيم يقرأ سورة الفرقان في حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم. فاستمعت لقراءته فإذا هو يقرأ على حروف كثيرة لم يقرئها رسول الله صلى الله عليه وسلم فكذت اساوره في الصلاة فتصيرت حتى سلم فلبتته بردائه فقلت: من أقرأك هذه السورة التي سمعتك تقرأ؟ قال: أقرئنيها رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقلت: كذبت

⁹ Ğânim Kaddûrî, *Resmu'l-Mushaf*, 142-143.

¹⁰ Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 1/11-29.

¹¹ Abdu's-Sabûr Şâhin, *Târîhu'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'l-Kalem, 1966), 229-245.

¹² Bkz. Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler*, 39-87.

¹³ Bkz. Şâhin, *Târîhu'l-Kur'an*, 25-26; Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler* 39-41.

¹⁴ Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler*, 41; yine bkz. yedi harf rivayetleriyle ilgili bazı önemli mülâhaza ve değerlendirmeler için Abdussabur Şâhin, *Târîhu'l-Kur'an*, 25-44.

¹⁵ Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler*, 84.

(Açtı) فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أقرئتنيها على غير ما قرأت. فانطلقت به أقوده إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت: إني سمعت هذا يقرأ بسورة الفرقان على حروف لم تقرأنيها. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أرسله. إقرأ يا هاشم. فقرأ عليه القراءة التي سمعته يقرأ. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كذلك أنزلت. ثم قال: إقرأ يا عمر. فقرأت القراءة التي أقرأني. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كذلك أنزلت، إن هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف فاقرأ ما تيسر منه".

"Hattâb oğlu Ömer'den (r.a.) rivayet edilmiştir: Resûlullah(s.a.v.)'in hayatında, Hişam b. Hakîm'in (namazda) Furkân Sûresi'ni okuduğunu işittim. Hişam bu sûreyi Resûlullah'ın bana okutmadığı bir şekilde farklı kıraate göre okuyordu. Az kalsın namazda üzerine atılacaktım. Fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tutup;

-Bu sûreyi sana bu şekilde kim okuttu? diye sordum. Hişam;

-Resûlullah(s.a.v.) okuttu dedi.

-Yalan söyledin, çünkü Resûlullah bana bu sûreyi senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu dedim. Ve yakasından tutarak Peygamber'in yanına götürdüm.

-Ya Resûlallah! Şunun Furkân sûresini, bana okuttuğunuzdan başka bir şekilde okuduğunu işittim dedim. Peygamber bana;

-Hişam'ın yakasını bırak buyurdu. Ona da;

-Ey Hişam oku! diye emretti. O da kendisinden duyduğu gibi okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

-Böyle nazil oldu buyurdu. Sonra da bana dönerek;

-Ey Ömer oku! diye emretti. Ben de vaktiyle Resûlullah'ın bana okuttuğu şekilde okudum. Hz. Peygamber bana da;

-Bu sûre böyle indirildi. Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun buyurdu."

Bu rivayet Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî gibi Kütüb-i Sitte eserlerinde bulunduğu gibi, daha birçok hadis-tefsir müellifatında ve Kur'ân ilimleriyle ilgili eserlerde de yer almaktadır.¹⁶

Söz konusu rivayetteki olayı kısaca yorumlamak gerekirse; Furkan sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Yedi harf ruhsatı ise hicretten sonra verilmiştir. Ruhsat çerçevesinde Furkan sûresindeki ayetin başka bir kıraatı, Mekke'nin fethinde Müslüman olan Hişam'a öğretilmiştir. Hz. Ömer(r.a.) da yeni işittiği bu kıraatın doğruluğunu tahkik için Hişam'ı (r.a.) Hz. Peygamber'e götürmüş ve mesele çözümlenmiştir. Bu olayla Hz. Ömer'in ve onun şahsında sahabenin Kur'ân'a karşı hassasiyeti de ortaya çıkmıştır. Bu iki sahabe Kureys'ten olmalarına rağmen aralarındaki kıraat farklılığına gelince, bu durum; sahabenin farklı kıraatlerden biriyle okuma hürriyetine sahip oldukları ve sadece kendi kıraatleriyle okuma mecburiyetinin olmadığını göstermiştir.¹⁷ Ayrıca sahabilerin her konuda olduğu gibi Kur'ân'ı tilavet konusunda da Resulullah'ın okuyuş tarzına ne derece önem verip, onu hassasiyetle koruduklarını ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili 'Ubey b.Ka'b'dan gelen rivayet de şöyledir:

"عن ابي بن كعب. أن النبي صلى الله عليه وسلم كان عند اصابة بني غفار. فأتاه جبريل عليه السلام فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمتك القرآن على حرف. فقال: أسأل الله معافاته ومغفرته. وإن امتي لا تطيق ذلك. ثم أتاه الثانية فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمتك القرآن على حرفين. فقال: أسأل الله معافاته ومغفرته. وإن امتي لا تطيق ذلك. ثم جاءه الثالثة فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمتك القرآن على ثلاثة أحرف. فقال: أسأل الله معافاته ومغفرته. وإن امتي لا تطيق ذلك. ثم جاءه الرابعة فقال: إن الله يأمرك أن تقرأ أمتك القرآن على سبعة أحرف، فأبى حرف قرؤا عليه فقد أصابوا."

"Hz. Peygamber(s.a.v.) Benû Gıfar suyunun yanında iken, ona Cibrîl(a.s.) geldi ve Allah ümmetine, Kur'ân'ı bir harf üzerine okumanı emrediyor, dedi. Peygamber de; Allah'ın affını

¹⁶ Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 1/13; el-İmam Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâm'il-Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988) 1/36; Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, tsz.), 1/211; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 101; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 97; Sofuoğlu, Mehmet; *Tefsire Giriş*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, 55-65; es-Sâbüni, *et-Tibyân*, 284; Büti, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 58-59; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 124; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 42.

¹⁷ Bkz. Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 43-44.

ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez, diye cevap verdi. Cebrâil ona ikinci defa gelerek; Allah, sana, ümmetinin Kur'ân'ı iki harf üzere okumalarını emrediyor, dedi. Hz. Peygamber; Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna da gücü yetmez, diye cevap verdi. Cebrâil ona üçüncü defa gelerek; Allah, ümmetinin Kur'ân'ı üç harf üzere okumalarını sana emrediyor, dedi. Resûlullah; Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna da gücü yetmez, buyurdu. Sonra Cebrâil ona dördüncü defa gelerek; Şüphesiz ki Allah, sana ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzerine okumalarını emrediyor; dolayısıyla hangi harfle okurlarsa onda isabet etmişlerdir (doğruyu bulmuşlardır), dedi.”¹⁸

Meselenin özüne bakıldığında yedi harf, geçici bir ruhsat özelliğini taşımaktadır. Ruhsat çerçevesinde yeni müslümanlara verilen bu genişliğin sınırları da şüphesiz Hz. Peygamber(s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Yoksa Kur'ân'ın yedi harf üzerine, yani farklı Arap lehçelerine göre okunuşu herkesin istediği ve arzu ettiği şekilde, Kur'ân'ın bütün kelime ve ayetlerinde asla cereyan etmiyordu. Dolayısıyla bu konuda bilinmesi gereken önemli bir husus; söz konusu ruhsatın bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirlemesi, okuyuşu ve müsaadesiyle belli kelimelerin okunmasında ve anlaşılmasında gerçekleşmesidir. Bu farklı okuyuş da sadece şifâhî yani sözlü okuyuşta söz konusudur. Yoksa yazı konusunda böyle bir ruhsat kesinlikle yoktur. Ayetler daima Kureyş lehçesi, Kureyş hattı ile yazılmıştır.¹⁹ Dolayısıyla zamanla Kur'ân lisanına, Kureyş lehçesine müslümanlar alıştıka bu ruhsata ihtiyaç kalmamıştır. Diğer bir ifade ile özrün kalkmasıyla yedi harfe verilen geçici izin ve ruhsat da sona ermiştir. Hatta Hz. Osman'ın (r.a.) hilafeti döneminde resmî mushafların çoğaltılması esnasında Kureyş hattına uymayan ve mütevatir de olmayan kıraatlere yer verilmemiştir. Sonuçta müslümanlar daha erken dönemlerde bir harfte yani Kureyş lehçesi üzerinde birleştirilmiştir.

Tarihî sabittir ki, Hicrî birinci asrın ilk yarısından itibaren Kureyş lehçesinin yayılması, Arap ve Arap olmayan Müslüman çocukların bu lehçe üzerine eğitilmesiyle yedi harf ruhsatı önemini kaybetmiştir. “Özrün zail olmasıyla yedi harfe verilen geçici müsaade sona ermiştir. Zira lehçeler arasındaki ayrılık ve yaygın ümmîlik, Kur'ân'ın toplayıcılığı ve ümmîliğin de azalması ile büyük ölçüde giderilmiştir.”²⁰ Sonuçta yedi harf çerçevesinde Kur'ân okumada tanınan kolaylık, genişlik ve ruhsat tarihe mal olan bir uygulama olarak kalmıştır. Konu ile ilgili bilgiler müslümanlar tarafından korunarak günümüze kadar gelmiş olsa da, Kur'ân Tarihi'nin bütün devrelerinde olduğu gibi; farklı, hatta batıl mezheplere de bağlı olsalar tarihte ve günümüzde müslümanların elinde Kureyş lehçesine, Kureyş hattına göre yazılan, okunan ve ezberlenen tek bir Kur'ân vardır.

İbnu Teymiyye konuyla ilgili, Taberî ve diğer bazı âlimlerin şu görüşünü nakleder: Yedi Harf üzerine Kur'ân okuma bütün ümmete vacip olan bir durum değildir. Ancak onlara caiz olan ve Kur'ân okuma konusunda kendilerine verilen bir ruhsattır. Allah Te'âlâ özre binaen, tercih edecekleri bir harfe göre okuma konusunda seçme hürriyetini müslümanlara vermiştir.²¹ Yine aynı görüşte olanlardan bazılarının göre Yedi Harf ruhsatının verilmesi; bir harfe, lehçeye bağlı kalarak Kur'ân ayetlerini okuma ilk müslümanlara zor olacağından, İslâm'ın ilk yıllarında gerçekleşen bir olgudur. Ancak dilleri Kur'ân okumaya alışınca bir harf üzerinde birleşmeleri onlara kolay olmuş, zor gelmemiştir. Böylece Müslümanlar Arzâ-i Âhire'deki harf, okuyuş üzerine birleşmişlerdir. Bu görüşte olanlara göre Arzâ-i Âhire'deki okuyuşun dışındaki harfler, okuyuşlar neshedilmiştir.²²

Özetle, tarihî bir olgu olarak Ahrufu's-Seb'a'nın durumu bu iken, yine tarihî bir olgu olarak karşımızda duran diğer gerçek de; terim olarak yedi harften ne kastedildiği

¹⁸ Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 1/17, 19; el-Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/31-32; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 97; el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 58; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 57-58.

¹⁹ Abdu's-Sabûr Şâhin, *Târîhu'l-Kur'ân*, 47- 54.

²⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 73.

²¹ Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, *Lemehât fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1986), 171.

²² es-Sabbâğ, *Lemehât*, 171.

noktasında âlimler arasında tam bir fikir birliğinin olmamasıdır. Hz. Peygamber(s.a.v.) de sağlığında yedi harfin ne olduğunu net olarak açıklamamıştır. Dolayısıyla birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşler arasında zayıf görüşler bulunduğu gibi kuvvetli, muteber görüşler de vardır. İbnu'l-Cezerî (833/1429) konuyla ilgili meşhur eseri en-Neşr fî Kıraati'l-Aşr'da bu ihtilafların sayısını kırka kadar çıkarmaktadır. İmam Suyûtî İtkân'ında bu görüşlerin otuz beş olduğunu ifade etmiş, Zerkânî Menahil'de kırka ulaştığını söylemiştir.²³ Daha önce de işaret edildiği gibi, konuyla ilgili zayıf görüşler arasında hiç de isabetli olmayan yedi kıraat anlamı bile verilmiştir. Gerçekten bu zayıf görüşlerin çoğunu ne sahih rivayetler ne de akl-ı selim teyit etmektedir. Merhum Subhî es-Sâlih'in ifadesiyle, yedi harfin yorumu ile ilgili yapılan yanlışın kaynağı, belirli bir anlam için gelmediği halde, Yedi Harf'in anlamını kesin olarak belirleme arzusu ve tutkusudur.²⁴

Yedi Harf'le ilgili rivayette geçen "Seb'a = Yedi" sayısının anlamı konusunda genel olarak şu temel görüşler ileri sürülmüştür.

Birinci görüşe göre "seb'a" lafzı gerçek anlamında kullanılıp bilinen "yedi" sayısını ifade etmektedir. Lafzın yedi sayısına delaletinde de kesinlik vardır. Mesela İbnu Kuteybe, (ö. 213-276) hadiste geçen Resûlullah'ın (s.a.v.) "Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur." sözünü Kur'ân'da dağınık olarak, farklı ayetlerdeki kelimeleri yedi lehçeye göre okumak olarak anlamaktadır. Yani harften murat lehçedir. Bu lehçelerin sayısı da yedidir. Ancak yedi lehçe tek bir kelimedede gelmez. Kur'ân'ın farklı kelimelerinde dağınık bir şekilde gerçekleşir demektir.²⁵ Zerkeşi de Burhân'da bu görüşe şu ayrıntıyı ilave etmektedir: "...Kur'ân'ın bir kısmı Kureys lehçesine göre nazil olmuştur. Bir kısmı Huzeyl lehçesinde, bir kısmı Temim lehçesinde, bir kısmı Ezd ve Rebi'a, bir kısmı Hevâzin ve Sa'd b.Bekr ve aynı şekilde diğer Arap lehçelerinde nazil olmuştur. Bütün bu lehçelere göre farklı okuyuşlarda mana aynıdır, değişmez. Ebû 'Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm ve Ahmed b. Yahya Sa'leb bu görüşü benimseyip, İbnu Dureyd'den (v.321), o da Ebû Hâtım es-Sicistânî'den nakletmiştir. Bazı âlimler de aynı görüşü Ebû Bekr Muhammed b.et-Tayyîb el-Bâkillânî (v.403)'den nakletmişlerdir."²⁶

İkinci görüşe göre ise; "seb'a" lafzıyla, bilinen yedi sayısının kastedilmediği ve bunun çokluktan kinaye bir anlam ifade ettiği şeklindedir. Konuyla ilgili görüş beyan eden eski veya çağdaş birçok âlim bu görüşü benimsemiştir.²⁷

Yine bu konudaki muteber görüşlerden birisi de; aynı anlama gelen birbirine zıt olmayan değişik lafızların, çeşitli kelimelerin yedi veçhi olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bir kelimenin yerine, lafzı ve maddesi değişik olan, ancak aynı anlama gelen başka bir kelimenin kullanılmasıdır. Bu olgunun da Kur'ân'ın bütününde değil, belli kelimelerinde gerçekleşmesidir.²⁸ Mesela, "هلم أقبل، تعال، عجل، أسرع، قصدي، نحوي" gibi yedi farklı lafız olmakla birlikte anlamları bir olan yedi kelimedir ki hepsinin de anlamı, gelmeyi istemektir. Süfyân b. 'Uyeyne (ö.198/812), Abdullah b.Vehb (ö. 197/812), et-Taberî (310/922), Tahâvî (321/933) ve diğerleri bu görüşü tercih etmişlerdir.²⁹

Şimdi de konuyla ilgili bu özet bilgilerden sonra, Yedi Harf rivayetinde geçen "seb'a" lafzıyla, bilinen yedi sayısının kastedilmediği ve bunun çokluktan kinaye bir anlam ifade ettiği şeklindeki kapsamlı ve konu ile ilgili örnekleri kuşatıcı olan yaygın görüşe göre Yedi Harf'e Kur'ân'dan misaller verelim. Tabiatıyla yedi harf ruhsatı çerçevesinde bizzat Hz.

²³ Bkz.bu konuda ez-Zerkânî, *Menâhil*, /1/148-176; Subhî es-Salih, *Mebâhis*, 102-103; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 96; es-Sabbâğ, *Lemehât*, 170-171; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 33-35.

²⁴ Salih, *Mebâhis*, 103.

²⁵ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîl-u Muşkili'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetu İbni Kuteybe, thk, es-Seyyid Ahmed es-Sakr, 1973-, 34; Şahin, *Tarîhu'l-Kur'ân*, 33.

²⁶ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/217; Yine benzer görüş için bkz. el-Kurtubî, *el-Câmî'u*, 1/33; Ğânim Kaddûrî, *Resmu'l-Mushaf*, 135.

²⁷ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 98-99; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 35.

²⁸ el-Kurtubî, *el-Câmî'u* 1/32; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 101.

²⁹ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 96-98; es-Sebbâğ, *Lemehât*, 171; el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 59-60.

) ayetlerinde kesre ile birlikte zammenin işmamı ile okunması. (هذه بضاعتنا ردت إلينا) da zamme ile birlikte kesrenin işmamı ile ve (ما لك لاتأمننا) da ise idğamla birlikte zammenin işmamıyla okunması.⁴¹ Gerçekten bu son şekil yedi harfin en önemlilerindedir. Hatta günümüze kadar gelen ve korunan mütevatir kıraatlerin temelini oluşturan asıl maddedir diyebiliriz.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler mütevatir kıraatlerde yer alan yedi harf ruhsatına uygun okuyuş şekilleridir. Ancak mütevatir kıraatlerde yer almayan konuyla ilgili bazı rivayetler de mevcuttur. Mesela Hz. Aişe validemizden gelen bir rivayette; (حافظوا علي الصلوات) (حافظوا علي الصلوات والصلوة الوسطي وقوموا) (2.Bakara:238) ayetinde, (وصلوة) (ليس عليكم جناح أن تنبغوا فضلا من ربكم) (في مواسم الحج) şeklinde bir kıraat nakledilmiştir. Yine İbnu Abbas da özel mushafında Bakara 198. tür rivayetler; sahabenin kendi özel mushaflarında tefsir kabilinden yazmış oldukları bazı kelimelerin, şerhlerin sonradan gelen nesiller tarafından Kur'ân'dan zannedilmesi sebebiyle ortaya çıkmış olduğu konunun uzmanı âlimler tarafından ifade edilmiştir.⁴² Ayrıca konuyla ilgili, âlimler tarafından tasvip edilmeyen ve tenkit edilen zayıf görüşler de mevcuttur ki, bunlara burada sadece işaret etmekle yetiniyoruz.⁴³

Yedi harf ruhsatı ile müslümanlara bir taraftan özre binaen bir kolaylık, genişlik ve rahatlık verilmiştir. Diğer taraftan da en son ilâhî mesaj Kur'ân'ın evrensel boyutta anlaşılmasında, yorumlanmasında ve müminlerin farklı toplum ve farklı devirlerde ihtiyaç duydukları hükümlerin çıkarılmasında bir esneklik, genişlik ve zenginlik katmış olduğu da konunun uzmanlarınca bilinen bir gerçektir. Ancak yedi harf ruhsatına bağlı olarak ortaya çıkan kıraatların Kur'ân'ın anlaşılmasında, yorumlanmasında ve her devirde insanlığın ihtiyaç duyduğu hükümlerin çıkarılmasında esneklik ve genişlik meydana getirdiğini tespit etmek, başlı başına bir araştırma konusudur.

Kâdî 'Iyad'ın(544/1149) benimsediği bir görüşe göre de yedi harfin anlaşılması ve kolay bir açıklaması da şudur: Kur'ân indiği zaman, Arapları muhtelif kabilelere ve lehçelere dağılmış buldu. Araplar hac mevsimi sayesinde ortak bir dile de sahip olmuşlardı. Kur'ân her ne kadar bu ortak dil olan Kureyş lehçesi ile nazil olmuş ise de geniş kitle olan avamın alışkanlıklarını gözetmek istemiştir. Yedi rakamından gaye sayının hakikati değil, çokluktur. Keza Arap lehçesi olması da şart değildir. Hintli, Türk, Alman, Kur'ân'ı bazı fonetik hususiyetleriyle okurlarsa da, elden gelen gayreti sarf ettiklerinden dolayı, yanlış okuduklarını iddia etmek doğru değildir. "Yedi harf hakkındaki bütün rivayetler, başkasının okuyuşunu kınamaktan menetmek gayesini ortaya koymaktadır."⁴⁴

Mısır Kahire Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı profesörlerinden merhum 'Abdussabûr Şâhin, Târîhu'l-Kur'ân adlı eserinde; Kâdî 'Iyad'ın adı geçen görüşünü teyit eder mahiyetteki, -yine Arap Dili ve Edebiyatı profesörlerinden- İbrahim Enis'in şu görüşünü nakletmektedir: Şüphe yok ki bu yedi harf ruhsatının ruhu günümüzde de devam etmektedir. Dolayısıyla farklı milletlere mensup müslümanlar; geçmişte, günümüzde ve gelecekte, dillerinin farklılığına bağlı olarak bu ruhsatın sınırları dahilinde Kur'ân'ı (anlamında bir değişikliğe meydan vermeden, dillerinin farklı fonetik hususiyetlerine göre) okuyabilirler.⁴⁵ 'Abdussabûr Şâhin de bu görüşe şu yorumu ilave etmektedir: Gerçi biz bu görüşün yedi harf ruhsatından olduğunu kabul etmiyoruz. Ancak bu hususun, İslâm'ın kendisiyle temayüz ettiği kolaylık ruhundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü ilâhî vahiy kaynaklı anlamında "Ahrufu's-Seb'a" ruhsatının varlığı müslümanların icma'ı ile Hz. Osman'ın (r.a.) İmam

⁴¹ Bkz. bu konuda geniş bilgi ve farklı örnekler için, ez.Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/213-227; ez.Zerkânî, *Menâhil*, 1/148-185; Subhi es-Sâlih, *Mebâhis*, 108-113; Şâhin, *Târîhu'l-Kur'ân*, 33-34; Gânim Kaddûrî, *Resmu'l-Mushaf*, 136-138; el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 59-60; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 87-99; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 126-130.

⁴² Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 102-103; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 92, 100.

⁴³ Bkz. bu konuda geniş bilgi için, ez.Zerkânî, *Menâhil*, 1/175-176; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 103-112; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 126-130.

⁴⁴ Bkz. Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, 74.

⁴⁵ Şâhin, *Târîhu'l-Kur'ân*, 43.

Mushafı ile sona ermiştir. Dolayısıyla bu İmam Mushafı'nın hattı (Kureyş Hattı, Yazısı) sınırları içindeki bazı (mütevâtir) okuyuşların dışında yedi harften bir şey kalmamıştır.⁴⁶

Ahrufu's-Seb'a ile ilgili buraya kadarki bilgi, yorum ve değerlendirmeler tamamen Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşleri çerçevesindedir. Şi'a âlimleri ise birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da Ehl-i Sünnet ulemasından farklı düşünmekte ve Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olduğunu kabul etmemektedirler. Onlara göre yedi harfle ilgili olarak Sünnî kaynaklarda zikredilen rivayetlerin hepsi, Ebû Abdillâh Fudayl b. Yesâr hadisine terstir. Söz konusu hadis şöyledir: Nakledildiğine göre "İnsanlar Kur'ân'ın yedi harf üzere nazil olduğunu ileri sürüyorlar, siz bu konuda ne söylüyorsunuz?" şeklindeki bir soru üzerine Ebû Abdillâh: "Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar. Zira Kur'ân tek bir harf üzere, bir (olan Allah) tarafından indirilmiştir." diye cevap vermiştir. Ayrıca Şi'a bilginleri Zürâre'nin Ebû Ca'fer'den rivayet ettiği, "Kur'ân birdir ve bir tek (olan Allah)'ın nezdinden indirilmiştir. Fakat Kur'ân'ın kıraatındaki ihtilaflar râvilerden gelmektedir." şeklindeki nakle dayanarak mütevâtir kıraatların da içtihadî olduğunu ileri sürmektedirler. Kısacası Şi'a'ya göre, Ehl-i Sünnet ulemâsının ileri sürdüğü rivayetler, Kur'ân'ın yedi harf üzere indiğini göstermez.⁴⁷

Şu bir gerçektir ki, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini gösteren bazı rivayetlerde belirsizliklerin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu rivayetlerin tümünü inkâr noktasında Şi'a'yı haklı çıkaracak herhangi bir delilin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor ki Şi'a'nın, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından sahih, hatta mütevâtir olarak kabul edilen bu rivayetleri herhangi bir ilmî tetkike başvurmadan reddederek, yedi harfi kabule yanaşmamalarının asıl sebebi, Ehl-i Beyt imamlarından gelen muhalif haberlerdir. Zira bilinmektedir ki, herhangi bir rivayet Ehl-i Beyt imamlarından gelen haberlere muhalif ise, Şi'a'ya göre böyle bir rivayetin hiçbir değeri yoktur.⁴⁸ Böylece ilmî kriterlere tamamen ters, konuyla ilgili ilmî, objektif bir araştırma yapmadan, sadece aşırı mezhebî taassuptan kaynaklanan tutum ve tavırlar sebebiyle; sahihliği kesinleşmiş, hatta mütevâtir derecesinde olduğu güvenilir birçok âlimler tarafından kabul edilmiş rivayetleri bir çırpıda reddetmenin ilmî bir değeri olduğunu hiçbir ilim adamı söyleyemez. Böyle bir inkârın makul olduğunu da hiç kimse iddia edemez.

2. Kur'ân Tarihinde Kıraatler Meselesi

Arapça'da "Kıraat" kelimesi okumak, kıraat etmek anlamındaki "قرأ" fiilinin mastarı olan "قراء" = Kıraaten" kelimesinin çoğuludur. Kur'ân Tarihi'nde ve Kur'ân İlimleri'nde "Kıraat" deyince; med, kasr, hareke, şeddeli, şeddesiz, sükûn, nokta ve i'rab bakımından Kur'ân'daki harf ve kelimelerin farklı okuyuş şekillerini, değişik eda keyfiyetlerini ifade etmektedir. "Kâri", Kur'ân okuyan anlamında olup çoğulu da "Kurrâ"dır ki, sahih ve mütevâtir rivayetlere uygun olarak Kur'ân'ın eda keyfiyetini ve okuyuş şekillerini bilen ve icra eden kimseye denilmektedir. Kıraat imamlarının kıraatlerini rivayet edenlere "Râvi" çoğulu "Ruvât=Raviler" denilmektedir. Asr-ı Saadet'te "Kâri" deyince, nazil olan herhangi bir vahiy metnini ezberleyen kimse anlamına gelmekte idi. Yine günümüzde, Hz. Peygamber'den (a.s.) sahih ve mütevâtir rivayetlerle gelen Kur'ân'ın eda keyfiyetlerini ve farklı okuyuş şekillerini ravileriyle birlikte bilmeye de "Kıraat İlmi" denilmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın tamamını ezberleyen ve ondaki kıraatlara hakkıyla vakıf olan kimselere de Kurrâ ismi verilmektedir.

İmam Zerkeşî meşhur eseri el-Burhân'ında konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: Kur'ân ve Kıraatler birbirinden farklı iki gerçektirler. Kur'ân, beyan ve i'câz için Hz. Peygamber'e indirilen vahiydir. Kıraatler ise indirilen vahiy lafızlarının, Kur'ân ayetlerinin eda keyfiyetinde, med-kasr, şeddeli-şeddesiz ve benzeri okuyuş şekillerindeki farklılıktır.⁴⁹

⁴⁶ Şahin, *Tarîhu'l-Kur'ân*, 43-44.

⁴⁷ Bkz. Demirci, *Tefsir Usûlü*, 130-131; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 180-181.

⁴⁸ Demirci, *Tefsir Usulu*, 131-132; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 181.

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I.318.

Mütevâtir Kıraat imamları arasındaki ihtilaflara "Kıraet", Kıraat imamlarının râvileri arasındaki ihtilaflara da "Rivâyet" denilmektedir. İmamların râvilerinden sonra gelenlerin ihtilafları da "Tarîk" kavramı ile ifade edilmektedir. Diğer ihtilaflara ise "Vech" denilmektedir.⁵⁰

2.1. Kıraatlerin Tarihçesi

Kıraatlerin tarihinin, Resûlullah'a (s.a.v.) Kur'ân'ın vahyedilmeye başlamasıyla başladığını, hatta kıraatlerin vahiy kaynaklı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü Kıyâme sûresinde işaret edildiği gibi (75.Kıyâme:16-17) Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine inen vahyi anında ezberliyordu. Daha sonra her gelen vahyi ashâba okuyor ve vahiy kâtiplerine de yazdırıyordu. Yazıldıktan sonra da âyetlerin korunmasının sağlamlığı için vahiy kâtiplerine yazdıklarını okutuyor ve doğru yazıp yazmadıklarını titizlikle kontrol ediyordu. Ayrıca tarihen kesin bir hakikattir ki, Resûlullah her sene Ramazan ayında, o ana kadar inen Kur'ân âyetlerini Cebrâil (a.s.) ile mukabele ederdi. Buna Kur'ân Tarîhinde "arza" denilmektedir. Resûlullah'ın vefatından önceki son Ramazan ayında bu arza iki defa gerçekleşmişti ki buna da "Arza-i Ahire" denmektedir. Kısacası Kur'ân'ın okunması, ezberlenmesi ve yazılması tamamen Allah Te'âlâ'nın; başta Resûlullah'ın zihnine ve kalbine nakşetmesi, sonra Cebrâil (a.s.)'ın kontrol ve denetimi, Hz. Peygamber'in de ashâb-ı kiram'a direktif ve imlası ile son derece sağlam bir şekilde gerçekleşiyordu.

Resûlullah hayatta iken ashâbın çoğu kendi imkân ve şartlarına göre Kur'ân'ı ya tamamen veya bir kısmını ezberlemiş durumda idiler. Ancak ashâptan hafız olanların sayısı kesin olarak tespit edilmemiştir. Fakat bazı olaylar ashâbın içinde çok sayıda hafızın bulunduğunu göstermektedir. Mesela Hicrî 4.yılda meydana gelen Bi'r-i Maune vakasında 70, Yemame savaşında da 70 hafızın (bazı rivayetlerde 500, 700 ve daha fazlasının) şehit olduğu kaydedilmektedir. Bütün bunlar ve benzeri olaylar pek çok sahâbînin Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediğini göstermektedir ki o dönemde bunlara "Kurrâ" denilmekteydi.⁵¹

Resûlullah daha Mekke'de iken ashâptan Erkam'ın evinde bizzat Kur'ân öğretimine başlamıştı. Hicretten iki yıl önce Mus'ab b.Umeyr'i Kur'ân öğretmek üzere Medine'ye göndermişti. Hicretten sonra da Mescid-i Nebvî "Dâru'l-Kurra" gibi kullanılmış adeta her müslümana açık bir mektep gibi Kur'ân'ı öğrenen ve öğrenenlerle dolup taşmıştı. Hicretin ikinci yılında Mahrame b.Nevfel'in evinde Dâru'l-Kurra adını taşıyan bir Kur'ân mektebi tesis edilmişti. Bu tür faaliyetler sadece Medine'de değil, diğer beldelerde de devam etmiştir. Mesela, Mu'az b. Cebel ve Abdullah b. Abbâs Mekke'de, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî Basra'da, Ebû'd-Derdâ ve Ubey b. Ka'b Şam'da, müslümanlara Kur'ân öğretmişlerdir. Resûlullah Mu'az b. Cebel'i aynı maksatla Yemen'e göndermiş ve Hz. Mu'az orada köy köy gezerek mektepler kurup Kur'ân öğretmiştir. Asr-ı Saadet'te başlatılan bu çalışmalar Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde de devam etmiştir. Yedi Harf ruhsatına bağlı olarak ashâbın Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın okuyuş ve eda keyfiyetlerini, kıraat tarzlarını almada ve derecelerinde farklılık vardı. Sahâbiden kıraat alan tabiûn da kendilerinden sonra gelen nesle kıraatleri farklı şekilde aktarıyordu. Bu durum, kıraatlerin kendilerine dayandırıldığı meşhur kıraat imamlarına kadar böyle devam etmiştir.⁵²

Ancak Ahru'f's-Seb'a kısmında da işaret edildiği gibi, kıraatler konusunda Hz. Peygamber'in okumasının ve onun onayının dışında bir okuyuşu düşünmek mümkün olmadığı gibi, ruhsat çerçevesinde de olsa farklı okuyuş şekilleri tamamen şifahî olarak, sözlü okuyuşta cereyan ediyordu. Yazıda bu farklı okuyuşlar, kıraatler zapt edilmiyordu. Çünkü âyetler daima Kureyş hattına göre yazılıyordu.

Yine tarihî bir gerçektir ki Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ilk yıllarından Hz. Osman'ın (r.a.) hilafeti döneminde Kur'ân'ın çoğaltılarak belli İslâm merkezlerine gönderildiği döneme

⁵⁰ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 106.

⁵¹ Bkz. daha geniş bilgi için, Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 198-199.

⁵² Bkz. daha geniş bilgi için, Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 198-204.

kadarki kıraatlerin keyfiyetiyle, bu noktadan sonraki kıraatlerin durumu aynı değildir. Hz. Osman'ın İmam Mushaf'ını çoğaltıp İslâm beldelerine göndermesine kadar kıraatlerin çerçevesi daha genişti. Ancak hem müslümanlar arasındaki kıraat ihtilaflarının tehlikeli boyutlara ulaşması, hem de zaman içerisinde farklı lehçeleri konuşanlarda, Kur'an'ın nazil olduğu Kureyş lehçesi ile Kur'an'ı okuma alışkanlığının oluşması sonucu, mushafların çoğaltılmasından sonra halife Osman (r.a.) Kureyş hattına uymayan kıraatleri yasak etti. Daha önce ashâbın edinmiş olduğu özel mushafların da yakılmasını emretti. Halife Hz. Osman (r.a.) çoğaltılan mushafları belli İslâm merkezlerine gönderirken beraberinde de Kur'an'ı okutacak muallimler göndermişti. Her muallim bulunduğu beldede Hz. Peygamber'den öğrendiği kıraate göre Kur'an'ı öğrettiği için, farklı İslâm beldelerinde yaşayan müslümanlar farklı kıraatleri öğrendiler. Her beldede meşhur olan ve meşhur olmayan imamlar yetişti. Dolayısıyla mütevatir kıraatlerin yanında zaman içerisinde mütevatir ve meşhur olmayan şaz kıraatler de ortaya çıkmış oldu.

Kur'an Tarihi'nde kıraatlerin oluşum sürecine ana hatlarıyla baktığımızda, sahabe içinde Kur'an tilavetinde farklı tarik ve tarzlara meşhur olan çok sayıda sahabe olduğunu görürüz. Bunların başında da, Hz. Osman, Hz. Ali, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, İbnu Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ' ve Ebû Mûsa el-Eş'ârî gibi (r.anhum) sahabiler gelmektedir. Farklı İslâm şehirlerinde bunlardan da birçok sahabi ve tabiûn, her biri Resûlullah'a isnad ederek kıraat tariklerini almışlardır. Hicrî birinci yüzyılda, tabiûn döneminin sonlarında, fitrî Arapça'ya arız olan bozulma (lahn) sebebiyle, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanan Kur'an kıraatlerine zarar dokunacağını gören bir gurup alim ortaya çıkıp, hadis ve tefsir konusunda yaptıkları gibi, kıraatleri de bir ilim halinde zapt etmeye son derece itina gösterdiler. Tabiûn devrinin son dönemlerinde, buldukları şehirlere gidilip kendilerinden kıraat ilmi alınan meşhur imamlar vardı. Sonra gerek bu imamlardan gerekse bunlardan sonra gelen tabakadan, günümüze kadar kıraatlerin kendilerine nispet edildiği yedi imam meşhur olmuştur ki bunlar şunlardır:

- Ebû 'Amr b.el-'Alâ' (ö. 154/770).
- Abdullah b. Kesîr (ö. 120/737).
- Nafi' b. Nu'aym (ö. 169/785).
- Abdullah b. 'Âmir el-Yahsûbî (ö. 118/736).
- 'Âsım b. Behdele el-Esedî (ö. 127/745).
- Hamze b. Habîb ez-Zeyyât el-'İclî (ö. 156/773).
- Ali b. Hamze el-Kisâî (ö. 189/804).⁵³

Daha sonra bu yedi imama, kıraatleri sahih ve tevatür derecesinde olan üç imam daha ilave edilmiştir ki bunlar da şunlardır:

- Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Medenî (ö. 132/750).
- Ya'kûb b. İshâk (ö. 185/808).
- Halef b. Hişâm (ö. 229/844).

Bunlardan ilk yedisi mütevatir, son üçü de meşhur kıraatler olarak kabul edilmiştir.⁵⁴ Bu on imamın dışındaki kıraatler ise şâz kıraatler olarak değerlendirilmiştir.

Kıraat-i Aşere imamlarının ravileri de şunlardır:

1. Nafi': Ravileri; Kâlun (ö. 220/835) ve Verş' (ö. 197/812).
2. İbnu Kesîr: Ravileri; el-Bezzî (ö. 250/864) ve Kunbül (ö. 291/903).
3. Ebû 'Amr: Ravileri; ed-Dûrî (ö. 240/854) ve es-Sûsî (ö. 261/874).
4. İbnu 'Amir: Ravileri; Hişâm (ö. 245/859) ve İbnu Zekvân (ö. 242/856),

⁵³ Bkz. Mustafa Sâdık er-Rafi'i; *İ'câzu'l-Kur'an ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1973, 51.

⁵⁴ er-Rafi'i, *İ'câzu'l-Kur'an*, 52.

5. Âsım: Ravileri; Ebû Bekr Şu'be (ö. 190/805) ve Hafs (ö. 180/796).
6. Hamze: Ravileri; Halef (ö. 229/843) ve Hallâd (ö. 220/835).
7. Kîsâî: Ravileri; Ebu'l-Hâris (ö. 240/854) ve ed-Dûrî (ö. 246/860).
8. Ebû Ca'fer: Ravileri; İsa b.Verdân (ö. 160/776) ve Süleyman b.Cemmâz (ö. 170/786).
9. Ya'kûb: Ravileri; Ruveys Muhammed b. Mütevekkil (ö. 238/852) ve Ravh (ö. 234/848).
10. Halefu'l-Âşir: Ravileri; İshak b. İbrahim (ö. 286/899)ve İdris b.Abdulkerîm (ö. 292/904).⁵⁵

"Kıraat-i Aşere" diye bilinen bu on kıraattan günümüzde müslümanlar tarafından sadece dört tanesi pratik olarak kullanılmaktadır. Diğerlerini ise ancak kıraat ilmine sahip olan ve özel ders alarak bu kıraatleri öğrenen kimseler okuyabilmektedir. Günümüzde yaşayan bu dört kıraat şunlardır:

1. Âsım Kıraati Hafs Rivayeti: Müslümanların büyük çoğunluğunun kıraatıdır. Türkiye, Suudî Arabistan, Mısır, Sûriye, Irak, Pakistan, İran, Afganistan gibi v.b. ülkelerde okunmaktadır.
- 2.Nafi' Kıraati a)Kâlûn Rivayeti: Libya ile Mısır ve Tunus'un bir bölümünde okunmaktadır.
- 3.Nafi' Kıraati b)Verş Rivayeti: Mısır hariç Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde yaygındır.Cezayir, Sûdan, Moritanya ve Tûnus'un büyük bölümünde okunmaktadır.
- 4.Ebû 'Amr Kıraati: Sûdanlıların bir bölümü tarafından okunmaktadır.⁵⁶

İkinci asırda farklı kıraat vecihlerini ilk defa araştırıp bir araya getiren, kıraatler arasında şâz olanlarını tespit edip, sahih olsun uydurma olsun bütün kıraatlerin senetlerini araştıran nahivci ve kâri Hârûn b. Mûsa'dır (ö 170/786). Ancak bu asırda kıraat ilmi ile ilgili yapılan bütün faaliyetler sözlü olarak cereyan etmekteydi. Hicrî III.asırdan itibaren de kıraatler konusunda ilk eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu konuda ilk defa eser yazanlar Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/828), Ebû Hâtım es-Sicistânî (ö. 255/868) ve İbnu Cerîr et-Taberî (310/922)'dir. Fakat kıraatler konusunda eserler telif edilmeye başlandığı dönemde yedi kıraat tabiri henüz bilinmiyordu. Mesela M. Sâdık er-Rafî'î, Ebu 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın meşhur olan kıraatlerle birlikte 25 kıraat daha kitabına aldığını kaydetmektedir.⁵⁷

Üçüncü Hicrî asrın sonlarında Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/935), yukarıda isimleri zikredilen meşhur yedi kıraat imamını ve kıraatlerini sistemli bir şekilde ele alan "Kitâbu's-Seb'a" adlı eserini yazmıştır. Böylece "Kıraat-ı Seb'a" diye adlandırılan bu yedi kıraat meşhur olmuş ve bu kıraatlerin sıhhati konusunda ümmetin icma'ı meydana gelmiştir. Daha sonra da aynı asırda yaşayan Ebû Bekr el-İsbahânî en-Nîsâbûrî (ö. 381/992) de "el-Ğâye fi'l-Kıraati'l-Aşr" adlı eseriyle bu yedi kıraate -yine yukarıda isimleri geçen- üç kıraat daha ilave ederek kıraatlerin sayısını ona tamamlamıştır. Daha sonra gelen kıraat alimlerinden İbnu'l-Cezerî (833/1429) de bu tesbitleri kabul edip tasvip etmiştir.

Bunların dışında Hasan el-Basrî (ö. 110/728), İbnu Muhaysın (ö. 123/740), Yahya b. el-Mubarek el-Yezîdî (ö. 202/817) ve Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed eş-Şenbûzî (388/998)'ye nisbet edilen dört kıraat daha vardır ki, bunlara da şâz kıraatler denmektedir. Ancak bu dört imamın kıraati mütevatir ve meşhur kıraatlerin şartlarını taşımadıkları için sahih kıraat olarak değerlendirilmemiş, şâz kıraatler olarak kabul edilmiştir. Bu son dört

⁵⁵ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 107-112; es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, 302-308; es-Sebbâğ, *Lemehât*, 180-183; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 118-121; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 190-192. Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 207-234.

⁵⁶ Bkz.geniş bilgi için, Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 107-112; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 190-193.

⁵⁷ Bkz. er-Rafî'î, *l'câzu'l-Kur'ân*, 53; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 113; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 183.

kıraatle birlikte kıraatlerin sayısı on dörde tamamlanmıştır. Ancak şu gerçek bilinmelidir ki, farklı kıraat tarzları, farklı tariklerle okuyuş ne yedidir, ne on, ne de on dördtür. Bu imamlar diğerleri arasında sıhhat, güvenilirlik ve ömürleri kıraat okumakla geçmiş olmaları açısından temayüz edip meşhur olmuşlardı. Yoksa kıraat imamlarının, farklı tariklerde okuyan ravilerin sayısı gerçekten çoktur. Hatta kıraatları beşle sınırlandıran kitaplar bile yazılmıştır.⁵⁸

Güvenilir kıraatler için aranan ilmî kıstaslar özetle şunlardır:

1. Kıraatlerin sahih senetle Resûlullah'a nispet edilmesi.
2. Takdire de olsa Hz. Osman'ın İmam Mushafı'na uyması. Fatiha'daki (mâlik) ve (melik) şeklindeki okuyuşlarda İmam Mushafı'nın hattına olan takdire uygunluk gibi.
3. Muteber vecihlerden bir vecihle Arap dilinin kaidelerine uygun olması.⁵⁹

Bu zikredilen ilmî ölçülere göre senedi sahih olmakla birlikte yazılış bakımından imam mushafına ve Arap dili gramerine uymayan kıraatlere Âhâd kıraatler denilmektedir. Ahrufu's-Seb'a bölümünde de örnekleri geçtiği gibi, Kur'ân'ın bazı ayetlerine tefsir maksadıyla yapılan ziyadelere de Mudrec kıraat adı verilmektedir. Tamamen asılsız olup hiçbir esasa dayanmayanlar da Mevzu (uydurma =apokrif) kıraatlerdir.⁶⁰

Şâz, âhad, müdrec ve mevzu (uydurma) kıraatlerle Kur'ân okunmaz ve ibadet edilmez. Ancak âhad kıraat, âhad hadis seviyesinde ise fikhî hüküm çıkarmada kullanılabilir.

2.2.Şi'â'nın Kıraatlere Yaklaşımı

Şi'â alimlerinin bir kısmı kıraatler konusunda Ehl-i Sünnet gibi düşünerek, kıraatlerin mütevatir olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak bir kısım Şi'â ulemasına göre de kıraatler, mütevatir olmayıp içtihad mahsûlüdür. Ehl-i Sünnet alimlerinin tamamına yakın çoğunluğu ise, kıraatlerdeki farklılığın içtihadî olmadığı görüşünü benimsemektedirler. Ehl-i Sünnet'e göre kıraatler, Hz. Peygamber'den farklı şekillerde gelmiştir. Ancak kıraatler, şartları taşıyıp taşımama bakımından sahih ve gayr-i sahih şeklinde bir tasnife tabi tutulmuşlardır.⁶¹

3. Kıraatlerin Öğretimi

Kur'ân ve kıraatlerin öğretimi başlangıçtan itibaren sema ve arz yoluyla gerçekleşmiştir. Kıraatlerin öğretiminde esas alınan kitaplar ve takip edilen yöntem bakımından çeşitli tarikler vardır. Bunları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.

a) Kıraatlerin okutulması bakımından tarikler:

1. İnfirad Tariki: Her kıraatin ayrı bir hatimle okunması.
2. İndirac / Cem Tariki: Bütün kıraatlerin bir hatimde topluca okunması.

Kıraatler, Hicrî 5.asra kadar infirad tariki ile okutulmuştur. Bu tarihten sonra, daha pratik bir tarz olan indirac / cem tariki ile okutulup öğretilmiştir.

b) Kıraatlerin sayısı bakımından tarikler:

1. Seb'a Tariki: Ebû 'Amr ed-Dânî'nin yedi kıraati ihtiva eden et-Teysîr isimli eseri ile, İmam Şâtûbî'nin Hırzu'l-Emânî isimli eserinin ihtiva ettiği kıraat vecihlerine denir.

2. Aşere Tariki: İbnu'l-Cezerî'nin on kıraatini ihtiva eden Tahbîru't-Teysîr ve ed-Dürre isimli eserlerinin münderecatına denir.

3. Takrîb Tariki: Kıraat-i Aşere imamlarının ravileri ile, o ravilerin râvîleri arasındaki ihtilafları okumak demektir.⁶²

⁵⁸ Bkz. er-Rafî'î, *İcâzu'l-Kur'ân*, 52-53; el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 102-103; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 114; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 184.

⁵⁹ el-Bûtî, *Min Reva'i'l-Kur'ân*, 103; Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, 76.

⁶⁰ Bkz. geniş bilgi için, Demirci, *Tefsir Usûlü*, 114-117; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 185-188.

⁶¹ Bkz. Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 184-185.

⁶² Bkz. Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 190; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 205.

c) Takip Edilen Kitaplar Bakımından Tarikler:

1. Teysîr Tarihi: Ebû 'Amr ed-Dânî'nin et-Teyşîr isimli eseri ile, İbnu'l-Cezerî'nin Tahbîru't-Teyşîr'i esas alınıp, bunlara Şâtibiyye ve ed-Dürre ilave edilerek yapılan öğretim tarzıdır. Hicrî 10.asırdan itibaren buna "İslâmbol / İstanbul Tarihi" denilmiştir.

2. Şâtibiyye Tarihi: Bu tarih de Şâtibiyye ve ed-Dürre esas alınıp, bunlara et-Teyşîr ile Tahbîru't-Teyşîr ilave edilerek yapılan öğretim tarzıdır. Bu tarih de H.11.asırdan itibaren "Mısır Tarihi" adını almıştır.

3. Tayyibe Tarihi: İbnu'l-Cezerî'nin Tayyibetu'n-Neşr fî Kıraati'l-'Aşr isimli eserinin muhtevasını tedris etmeye denir. Bunun diğer bir adı da Takrîb Tarihi'dir. Kıraatleri öğrenen talebeye, hocası tarafından icazetname / diploma verilir.⁶³

Kıraatlerin Meşruiyetindeki Hikmet

1. Farklı lehçeleri konuşan çeşitli Arap kabilelerinin, tahrif etmeden ve günahkâr olmadan Kur'ân okumalarını kolaylaştırmak.

2. Kur'ân'ın mu'cize olduğunu bütün Arap kabilelerine açıkça göstermek. Kur'ân, benzerini ortaya koymak için meydan okurken bir lehçeden olmasını şart koşarak sahayı daraltmamış, aksine muhtelif lehçelerden de olsa makbul olacağını bildirerek onlara daha geniş bir imkân vermiş oluyordu.⁶⁴

3. Bazı kelime ve lafızların açıklanmasını temin eder. Mesela Karia 5.ayetteki (العهن) kelimesinin (الصوف) kelimesiyle açıklanması gibi.

4. Kur'ân ayetlerinde kastedilmeyen mananın bertaraf edilmesi. Cumu'a Süresi 9. ayetteki (فاسعوا إلى ذكر الله) ifadesini (فامضوا إلى ذكر الله) kıraati ile adeta Cuma namazına koşarak, süratle gitmenin gerekliliği tevehhümünü kaldırmaması gibi.

5. Kur'ân'daki kıraat çeşitlerinin bir hikmeti de kitabındaki (kıraatler açısından mu'cizelik) sırrının açığa çıkması ve bu derece farklı kıraatlere rağmen Allah'ın kitabını tahrif ve tebdilden mucizevî bir şekilde koruması gerçeğidir.⁶⁵

Sonuç

Sonuç olarak Kur'ân'ın yedi harfle okuyuş ruhsatı çerçevesinde ortaya çıkan kıraatler olgusu; sınırlı sayıdaki bazı kelimelerin lehçe, eda (telaffuz) ve sözlü okuyuş farklılığından öteye geçmez. Yani Kur'ân'ın farklı kıraatlere göre okuyuş keyfiyeti tamamen ezberden okuyuş halinde söz konusudur. Yoksa kıraatler denince Kur'ân ayetlerinin yazılı sahifeden veya mushaftan okuma, farklı bir tarzda yazma ile ilgisi yoktur. Sadece yazı değişmeden okumada tanınan bir kolaylıktır. O halde tekrar vurgulamak gerekir ki bizzat Hz. Peygamberin sağlığında Kureyş hattına göre yazdırılmış, Hz. Ebû Bekir döneminde yine aynı hatta göre mushaf halinde cem edilmiş ve Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflardaki bir kelimenin yerine, eş anlamlısı dahi olsa başka bir kelimenin yazılabileceğine cevaz veren bir durum yoktur.

Kaynakça

el-Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan. *Min Reva'i'l-Kur'ân*. Dımeşk: Mektebetu'l-Fârâbî. 3. Basım, tsz.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV yay. 11. Basım, 1997.

Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları. 2001.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2005.

Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yay. 1997.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul: İFAV Yay. 1997.

⁶³ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, 206.

⁶⁴ Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, 75.

⁶⁵ es-Sebbâğ, *Lemehât*, 178-180.

- ed-Dîneverî, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b.Kuteybe. *Te'vîl-u Müşkili'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetu İbni Kuteybe, thk: es-Seyyid Ahmed es-Sakr, 2. Basım. 1973.
- Çânim Kaddûrî el-Hamed. *Resmu'l-Mushaf Dirasetun Luğaviyyetun Târîhiyye*. Bağdat: y.y. 1982.
- 'Itr, Nûruddin. *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Dimeşk: y.y. 6. Basım. 1996.
- İbnu Manzûr, *Lisânu'l-'Arabi'l-Muhît*, Beyrut: y.y. tsz.
- Keskioğlu, Osman. *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*. Ankara: TDV Yayınları. 1987.
- el-Kurtubî, el-İmam Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1988.
- Menna'u'l-Kattân. *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle. 19. Basım. 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yay. 2. Basım. 1995.
- er-Rafî'î, Mustafa Sâdık. *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî. 9. Basım. 1973.
- es-Sebbâğ, Muhammed b.Lutfî. *Lemehât fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 2. Basım. 1986.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dersaadet Kitabevi. tsz.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1981.
- Subhi, es-Sâlih. *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 11. Basım. 1979.
- es-Suyûtî, Celâlu'd-Din. *el-Itkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 4. Basım. 1978.
- Şahin, Abdu's-Sabûr. *Târîhu'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kalem. 1966.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Fikr. 1988.
- Yıldırım, Suat. *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat. 1983.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm. *Menâhîlu'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Mekke: Dâru'l-Bâz. tsz.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin. *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, tsz.